

EYÐKVÆMI

Stöðan viðv. sjúkuni eyðkvæmi (AIDS)

Talið av sjúklingum við eyðkvæmi (AIDS) í Danmark økst framvegis í stórum. 1/4-1987 vóru 150 tilburðir og 1/4-1988 vóru 263. Nú, tvey ár seinni (1/5-1990), eru 589 tilburðir fráboðaðir, nógv teir flestu í Keypmannahavn. 456 vóru samkyndir ella tvikeyndir (homoseksuellir/hjaseksuellir) menn, 14 bløðarasjúklingar og 33 kvinnur. 46 tilburðir vóru eldvir av heteroseksuella sambandi (vanligari kynsligari samveru millum mann og kvinnu) og 11 av bløðgávu. 23 tilburðir vóru millum fólk, ið vannýta rúseitur. 316 fólk vóru deyð av eyðkvæmi í Danmark 1/5-1990.

Í Danmark hava tey kunnleika um 2400 fólk við eyðkvæmisandevni (HIV-andevni) í blóðinum (HIV=Human Immunodeficiency virus). HIV er tað virus, ið elvir til eyðkvæmi. (Serkøn meta talið av fólki smittaði við HIV í Danmark í dag at liggja um 5.000).

Í apríl 1987 vóru í U.S.A. fráboðaðir 33.720 tilburðir av eyðkvæmi. 8/2-1988 vóru tilsamans 53.069 skrásettir tilburðir í U.S.A. 31/3-1990 vóru 124.282 tilburðir skrásettir. (Mett verður at talið av fólki smittaði við HIV í U.S.A. í dag er um 1.000.000).

Í Íslandi var talið á fólki, ið høvdu fingið eyðkvæmi 1/1-1990 13, og av hesum eru 5 deyð.

Í Føroyum er stöðan tann, at vit hava kunnleika um 8 fólk, ið hava fingið ávíst HIV-andevni. Fyrstu ferð, at HIV-andevni varð ávíst hjá fólki í Føroyum, var í september 1986. Í Føroyum hava tvey fólk fingið staðfest sjúkuna eyðkvæmi síðani 1989. Smittan er hend við seksuella sambandi.

Hvat er eyðkvæmi?

Eyðkvæmi er ein óvanliga álvarsom sjúka. Gávarnar hjá manna kroppinum at verja seg fyri ávisum ígerðarsjúk-

um og fyri einum illkynjaðum vøkstri, ið nevnist Kaposi's sarkom, minka í stórum. Hetta sæst ikki hjá fólki, har mótstöðufori er, sum tað eigur. Mótstöðufori okkara verjir okkum móti ígerðarsjúkum og helst eisini móti summum vøkstrum. Mótstöðufori (órinsverjan), er ein rættiliga fløktur sínámillum leikur millum ymisk sløg av hvitum blóðkroppum.

Sum nevnt er bilandi mótstöðufori í sambandi við sjúkuna eyðkvæmi ikkin. Hon er fingin og sostatt ikki viðfødd. Í dag vita vit, at ilandi mótstöðufori er elvt av einum virus, ið sum áður frásagt verður nevnt HIV.

Virusjúkur gera, at kroppurin framleiðir andevni, sum royna at gera av við smittuevnið. Í flestum smittandi sjúkum eydnast hetta, og tá ið andevnini hava gjørt arbeiðið sitt, so smittar ein ikki longur. g í fleiri førum verður ein tá ikki sjúkur aftur av somu smittandi sjúku.

Tey, ið verða smittað við HIV, framleiða næstan øll andevni móti hesum. Hetta merkir tó ikki, at virus droyr, og at smittan heldur uppat, sum vant er at vera við virusígerðarsjúkum. Hesar serligu umstøður bera í sær, at ávising av HIV-andevni í blóði visir ikki bert, at stórvandi er vordíð smittað við HIV, men eisini at hann ella hon má sigast at kunna smitta onnur. Smittuforið er ymiskt, men varir nógv ár, helst alt lívið.

Ígerðartíð og sjúkutekin

Fyri bert tveimum árum síðani varð met, at umleið 30% av teimum, ið fingið ávíst andevni móti HIV í blóðinum, fingi eyðkvæmi seinni, oftast innan 5-6 ár aftaná.

Men amerikanskar kanningar fyri stuttum hava givið tað úrslit, at serkøn meta, at 50% av teimum, ið eru smittaði, fáa eyðkvæmi innan 10 ár eftir, at smittan er

hend, og at restin helst fær sjúkuna seinni.

HIV-ígerðarstøðan kann standa við leingi — ofta fleiri ár — uttan sjúkueyðkenni. Áðrenn sjúkuan eyðkvæmi verður staðfest kunnu fleiri sjúkutekin vera, ið hava varað í fleiri máar, eitt nú soppsjúka í munni, ringur sveitti um náttina, ringt livsyki (diarri), lættan uttan kenda orsök, hovnur eitlar, serliga á hálsi og undir hondum. Eitlarnir kunnu annaðhvørt vera eymsir ella ikki sárir. Seinna, tá ið eisini koma avisar livshóttandi ígerðarsjúkur og/ella Kaposi's sarkom ella annar illkynjaður vøkstur, er tað, at sjúkuan eyðkvæmi verður staðfest.

Við einum heilivági, nevndur retrovir, ber til at seinka framkomuna av eyðkvæmi hjá fólki við HIV-andevni nakað.

Hvussu spreiddist virus?

HIV smittar við kynsligum sambandi og við blóði og ávisum blóðúrdráttum. Smitta frá móðir til barn kann henda í livmóðrini ella í sambandi við føðingina.

Tann langa tíðin, sum gongur frá tí at eitt fólk er smittað og til sjúkueyðkennini fyri HIV-smittu visa seg, ber í sær, at stórvandi er fyri, at smittandi, sum kenna seg heilt frísk, kunnu smitta onnur.

Tað hevur týðning at leggja áherðslu á, at smitta ikki verður borin manna millum á annan hátt enn her nevnt. Tí er gott at vita hetta:

HIV smittar ikki av vanligari samveru manna millum.

Ikki er vandamikið at nerta við ein, ið er smittaður.

Vandi er eingin av at taka onkran lut, sum smittað fólk hevur nom-ið við.

Smittan verður ikki borin gjøgnum luftina.

Smittan verður ikki borin við mati.

Vit kenna ongir tilburðir, har ið smitta er hend

við at drekka av sama glasi.

Ongin verður smittaður av at nýta sama toalet sum hin sjúki.

Eingin verður smittaður av baðvatni, sum sjúklingurin hevur verið í.

Eingin kunnleiki er um, at nakar er vordin smittaður av at kyssa ein annan á munin.

Hvorji eru í vanda fyri at verða smittað við HIV?

Ávisir bólkir av fólki eru serligum vanda fyri at verða smittaðir. Tað snýr seg um hesar bólkir:

Samkyndir (homoseksuellir) menn (menn ið hava kynsligt samband við menn).

Tvikyndir (hjaseksuellir) menn (menn ið hava kynsligt samband við bæði menn og kvinnur).

Fólk, ið vannýta rúseitur við at spræna tað innanaðra («stiknarkomanar»).

Fólk við bløðarasjúku.

Fólk frá Haiti og afrikanskum londum.

Tey, ið kynsligt samband hava við fólk í om-anfyrenevndu bólkum.

Til teirra, ið hoyra upp í onkran av vandabólkunum

Tey, ið hoyra upp í onkran av nevndu vandabólkum, skulu vita, at vanda fyri smittu við HIV slepst bara heilt undan við at halda seg frá kynsligum sambandi, ið ber í sær samband millum slimhinnur og millum sád og slimhinnur.

Eisini skal áherðsla verða lögð á, at vandin fyri smittu kann gerast minni á henda hátt:

Hav kynsligt samband við so fá fólk sum gjørligt. Best er í kynslivinum bert at halda seg til eitt fólk. Serliga týðningarmikið er ikki at hava tilvildarlig kynsligt sambond.

Nýtsla av hit. Tað er greitt, at HIV ikki kann

fara ígjøgnum veggina í eini hit, og rott nýtsla av hit minskar tí í stóran mun um smittuvandan.

Samlega gjøgnum gat-ið (baktarmin) eigur ikki at verða framd, av tí at tað ber við sær serligan vanda fyri løst av slimhinnum.

Tey, ið vannýta rúseitur til innspræningar mugu ongantíð býta sprænur ella nálir sínámillum.

Fólk, ið hoyra upp í vandabólkarnar, mugu ikki geva blóð, sád ella yrkisgagn (organ).

Teimum, ið leita samband við prostituerað (mannfólk og konufólk, sum bjóða seg til):

Halt teg frá samlegu við prostituerað.

Nýtið ið hvussu er altíð hit.

Til teirra, ið ferðast uttanlands:

Hav kynsligt samband við so fá fólk sum til ber og ið hvussu er ikki við onnur enn tey, ið tú kennir ógvuliga væl. Nýt altíð hit. Mest ræður um at vera varin á ferðum til afrikansk lond og til Haiti, har sjúkan serliga ofta kemur fyri. Í nógvum storbýum er eyðkvæmi serliga vanlig, eitt nú í Keypmannahavn. Av teimum 589 tilburðum, ið vóru skrásettir 1. maí 1990 í Danmark, vóru teir 427 skrásettir í økinum í ella nærhendis Keypmannahavn. Mett verður sum sagt, at nógv fleiri fólk eru smittað, helst eini 10 ferðir so nógv.

Til teirra, ið eru heilt uttan fyri vandabólkarnar

Havið kynsligt samband við so fá fólk sum til ber. Halt teg frá tilvildarligum kynsligum sambondum. Nýt ið hvussu er hit. Havið ið kynsligt samband við prostituerað og

ólk, sum nýta rúseitur innanaðra.

Hóast størsta talið av fólki við eyðkvæmi í Danmark eru samkyndir ella tvikeyndir menn, so finnst lond, eitt nú lond í Afrika, har eyðkvæmi er ein sjúka, ið er líka vanlig hjá kvinnum og monnum, t.v.s. har ið smitta frá kvinnu og mann og øvugt er vanlig; og í Suðureuropeiskum londum, til dømis Italia og Spania, er heteroseksuelt samband (vanlig kynsligt samvera millum mann og kvinnu) í dag valdandi smittuor-søkin.

Eru annars ivamál viðv. eyðkvæmi, so ber til at ringja til eyðkvæmislinjuna 18820 týsdag frá kl. 16 til 18. Eisini ber til at ringja til «AIDS-linjen» í Danmark, tlf. 033911119, ið svarar alt samdøgrið allar dagar.

At enda skal sum áður verða mælt til, at feløg av ymskum slag — itróttarfeløg, ungmannafeløg, fakfeløg og onnur — taka stig til fundir og onnur tiltøk viðvíkjandi vandamálinum eyðkvæmi.

Høgni Debes Joensen, landslæknir

